

MILYEN SEGÍTSÉGET AD A KÖZÉPISKOLÁKBAN TANÍTOTT „VILÁGNÉZETÜNK ALAPJAI” TANTÁRGY A FŐISKOLAI MARXIZMUS-LENINIZMUS OKTATÁSHOZ, ALAPVETŐ KATEGÓRIÁI ÉS TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI MEGÉRTÉSÉHEZ?

DR. SZTANKÓ ISTVÁN — PÁNCZÉL OTTÓ*

Korlátozott terjedelmű közleményünkben jelenleg mindössze a címben megfogalmazott kérdés egynehány vonatkozásának — egy érlelődő tanulmány alapfogalmainak — tézisszerű megválaszolására vállalkozhatunk. Tapasztalataink összegezésére mégis indítékul szolgált a világnézeti-ideológiai nevelőmunka korunkban közismerten megnövekedett jelentőségén túlmenően az a körülmény, hogy jelenlegi elsőéves hallgatóinknak megközelítően már a fele tanulta a tárgyat, ez a tény összehasonlítási alapul szolgálhat a tárgyat nem tanuló hallgatók ismereteivel. Másrészt magunk is néhány esztendeje tudatosabb figyelemmel kísértük az ilyen irányú középiskolai képzés intézményünkben jelentkező hatásait, s úgy látjuk jelen tanévben nyílik első ízben lehetőség tényleges alapról kiinduló részleges elemzésre.

Annak is tudatában vagyunk, hogy a tanulóifjúság világnézeti alapismeretekkel való felruházása egyetlen intézménytípusban sem valósítható meg egy vagy egynehány tantárgy koncepciójában, sőt, a tantárgyi koncentráció elkerülhetetlen megvalósításán túlmenően is jellegénél fogva a világnézeti irányultság és érdeklődés, az ismeretek színvonala a cselekvő részvétel igényére épül. Ezért vizsgálódásunkban ez utóbbinak, a hallgatói „közéleti aktivitás” alakulásának is megfelelő figyelmet szenteltünk. Módszerünk az volt, hogy hallgatóinkat szóban és írásban megkérdeztük az új tantárggyal kapcsolatos véleményeikről, adott esetben az ott szerzett ismereteikről, a tárgy tanulásakor alkalmazott pedagógiai-didaktikai módszereikről. Néhány konkrét kérdésben — amelyeknek megértetése hosszú évek tapasztalatai szerint az átlagosnál problémásabb volt saját oktató-nevelő munkánkban is — a középiskolai tantervi követelmények mértékében a kategóriák, összefüggések fogalmi, értelmezési szintjének megállapítására törekedtünk. A tanszék foglalkozásain — főleg szemináriumain — megkülönböztetett figyelemmel kísértük a tantárgyat korábban tanulók ismereteit és fejlődését, valamint bekapcsolódásukat intézményünk mozgalmi, közösségi életébe. Így nem kísérleti, akaratlagosan alakított szituációban, hanem valós megszokott mindennapi élethelyzetükben értékelhettük megnyilvánulásaikat. Véleményünk kialakításában természetesen érvényesítettük a szaktanszékek oktatóinak észrevételeit is.

A kérdés előzményeiről néhány megjegyzés. Egyetemeken és főiskoláinkon az 1950-es évek óta működnek marxista-leninista tanszékek, és különböző tantervi koncepciókat követve oldják meg a marxizmus-leninizmus három alkotórészének — filozófia, politikai gazdaságtan, tudományos szocializmus — oktatását. A marxista tanszékek oktató-nevelő munkáját több körülmény gátolta korábban. Témánk sze-

* Marxizmus-leninizmus Tanszék

rint közöttük lényegében az oktatási reformtörvény 60-as években történő valóra-váltásáig kevés lehetőségünk volt építeni az alsó, s főként középfokú oktatásban kialakított alapokra, sokszor vissza kellett lépnünk az ideológiai-világnézeti kategóriák, összefüggések tárgyalásánál egészen az alapfogalmak kialakításáig, mivel hiányzott hallgatóinkban a felhalmozódott és sokszor hiányos ismeretek szintetizálása.

Éppen ezért nagy örömmel vettük tudomásul, hogy 1965 januártól — kísérleti tárgyként — a középiskolák IV. osztályában megkezdték a „Világnézetünk alapjai” c. tantárgy oktatását. Megfelelő előkészületek alapján az oktatás, a néhány kísérleti osztálytól kiindulva, 1969-re már kb. 500 középiskolai osztályra terjedt ki országosan, s az 1972/73-as tanévre általánosan bevezetésre kerül.

A művelődésügyi miniszter rendeletére kiadott Tanterv és Utasítás a „Világnézetünk alapjai” tanításának feladatait a következőkben foglalmazza meg.

„A tantárgy tanításának fő feladata, hogy az általános és középiskolában folyó nevelőmunka eredményeire támaszkodva és azokat továbbfejlesztve képessé tegye a tanulókat a tájékozódásra korunk fő világnézeti, politikai és gazdasági kérdéseiben, szilárdan megalapozza a fiatalokban a dialektikus materialista gondolkodásmódot, elősegítse annak megértését, hogy a szocializmus, majd a kommunizmus győzelme az egész világon törvényszerűen végbemenő folyamat; megvilágítsa hazánk helyét és szerepét ebben a folyamatban; világossá tegye a tanulók számára, mi az értelme a tudatos társadalmi tevékenységnek — teremtsen meg bennük a szocialista társadalmi helytálláshoz szükséges belső motívációkat.

A Világnézetünk alapjai a középiskolai tantárgyak tartalmából levonható világnézeti-politikai következtetésekre épül...” (Tantervi utasítás 3. oldal).

A tantervi feladatok e részének kiemelése is jelzi, hogy milyen fő funkció betöltésére hivatott a tantárgy oktatása. Ez a funkció: gyakorlati-politikai jellegű! A tudatos szocialista társadalmi magatartáshoz szükséges ismeretek: szemlélet, képesség és meggyőződés kialakítására, illetve fejlesztésére irányul.

Lényegében azonos funkciót tölt be a felsőfokú szakemberképzés szintjén a marxizmus-leninizmus oktatása is. Azzal a hangsúlyeltolódással, hogy a tudatos szocialista társadalmi magatartáshoz szükséges feltételeknek hallgatóinkban való elsődleges kialakítása helyett, a zömében — optimális helyzetben — már kialakult feltételek fejlesztése, s a tudományosan rendszerezett társadalomismeret segítségével való elmélyítése valósuljon meg.

Az elmondottak alapján mi, akik a felsőoktatásban oktatjuk a marxizmus-leninizmust, egyetértünk azzal a törekvéssel, hogy a középiskolában nem tanítják külön a marxizmus alkotórészeit, hanem szintetizáló módon legfontosabb cselekvésre készítető ismereteit ötvözik egybe a 18 évesek számára kézenfekvő módon szaktárgyi ismereteikre, közösségi életükre alapozva alakítják világnézetüket, fejlesztik társadalomismeretüket.

Mindezeket figyelembe véve vizsgáltuk meg az Élelmiszeripari Főiskola Kihe-lyezett Szakán a nappali tagozat mindhárom évfolyamán tanuló hallgatók körülményeit, választ keresve arra a kérdésre, hogy mennyiben segítette elő a középiskolákban tanult „Világnézetünk alapjai” tantárgy a marxizmus-leninizmus kategóriáinak és törvényszerűségeinek megértését, valamint a közösségi, politikai-mozgalmi tevékenységben való aktivizálódást.

Hallgatóink a következő arányban tanulták korábban a tárgyat, a 1971/72. tanévi adatok alapján:

Nappali tagozat	Világnézetünk alapjait tanult		Össz. %
	gimn. %	szakközép. %	
I. évfolyam	39	8	47
II. évfolyam	24	4	28
III. évfolyam	9	2	11

Összegezett tapasztalatainkat tantárgyaink rendszerének megfelelően fogalmazzuk meg. Általánosságban megállapítható mindhárom tárgyunkban bizonyos jótékony hatás, de nem egészen abban a feltételezhető arányban, mint erre a fenti táblázatos megoszlás utalt. Pl. elsőéves hallgatóinknak majdnem fele tanulta ugyan a világnézeti tárgyat, mégis jelen tanévben azt kellett megállapítanunk, hogy viszonylag enyhébben mutatkozott ez meg politikai gazdaságtani tanulmányaikban. Magyarázza, hogy a középiskolai tanterv kevésbé állít fel kifejezetten közgazdasági jellegű előzetes követelményeket, inkább a társadalmi-gazdasági viszonyok, a gazdaságpolitika megértésére ösztönöz, amelyre támaszkodni másodéves korunkban, a társadalomfilozófiai kérdések tanulmányozásakor tudnak. Tájékozottabbaknak mutatkoznak a szocialista társadalom építése hazai és nemzetközi összefüggéseinek megítélésében.

A világnézeti tárgy tantervi követelményeivel összevetett tapasztalataink szerint a marxizmus-leninizmus három alkotórésze közül a *politikai gazdaságtani* alapfogalmak és kategóriák szintjén érzékeltük (fentiek alapján is) a legellentmondóbb tendenciákat, pl. pontosan kimunkált részismereteket is és egészében figyelmen kívül hagyottakat is.

Igy meglehetősen pontos ismeretekkel rendelkeznek a termelőerők, termelési viszonyok, mint objektív viszonyok terén. Összetevőiket is tételenesen jól ismerik. Értik a termelési mód társadalmat, annak mozgását meghatározó szerepét, elméleti érvekkel, a történelmi fejlődés tényeivel igazolni is tudják. Többüknél mégis kísért pl. a technika félreértelmezése vagy más összetevő egyoldalú kezelése, amikor a mai viszonyok értelmezéséről van szó. Elméletileg pontosított fogalmaik vannak a tulajdonviszonyok domináló szerepéről (kapitalizmus, szocializmus viszonyai között egyaránt), a termelési viszonyok fejlettségéről, mint a társadalmi-gazdasági alakulat fő ismérvének értelmezéséről. Az osztályharc szükségességét, mint a termelőerők és termelési viszonyok ellentmondásának érvényesülését fogják fel. Viszont kevésbé értik a termelőerők és termelési viszonyok összhangja törvényét, melynek érvényesülése pl. a szocializmus előrehaladásának nélkülözhetetlen feltétele, s egyben a népgazdaság tervszerű arányos fejlődésének megvalósulását szolgálja.

Fő vonásaiban ismerik és elismerik a szocialista állam gazdaságirányító szerepét, a népgazdasági szintű tervezés követelményeit. Viszont nem látják elég világosan a szocialista tervgazdálkodás és a kapitalista irányított gazdálkodás lényeges különbözőségét. Kialakult ismeretekkel rendelkeznek a nemzeti jövedelem szerepének, származásának, elosztásának kérdéseiben, a reáljövedelem, reálbér fogalmában. Alapszinten is bizonytalanságok mutatkoztak viszont a szocialista ártermelés jellegzetes vonásainak ismeretében. Megnyugtató képet mutatott hallgatóink előzetes ismeret-szintje az új gazdasági mechanizmussal, s általában gazdaságirányítási rendszerünkkel kapcsolatos más politikai gazdaságtani alapfogalmak terén.

A főiskolai *filozófiai* tanulmányokhoz — jellegénél fogva — a Világnézetünk alapjai tárgyban tanultak igen bő ismeretanyaggal járultak hozzá és az alapkategóriák

szintjén valóban nem a fogalmak kialakítása, hanem többségében fejlesztésük és segítségükkel az összefüggések differenciáltabb felismertetése válhatott feladatunkká e kérdésekkel korábban már foglalkozó hallgatóinknál.

Ilyen értelemben: az anyag-mozgás, anyag-tudat, egyetemes összefüggés, a valóság determinisztikus felfogása témákban kategória és összefüggés ismereteiket csak pontosítani és továbbfejleszteni kellett, amellyel tényleges alap teremtődött a marxista dialektika legáltalánosabb törvényeinek megtanításához. A világnézet meghatározóit — társadalmi és osztályjellegét, mint osztályérdek kifejeződését — elméletileg határozottan értelmezik. Fő vonásaiban helyesen látják a közérdek, csoportok, egyéni érdek kölcsönviszonyát, az érdekviszonyok csoportképző szerepét a társadalmi struktúrában. Kategóriaszinten megbízhatóan támaszkodhattunk a gazdasági alapról és felépítményről kialakult fogalmaikra kölcsönhatásuk megértetésére.

A különböző ideológiák, eszmeáramlatok megítélésében, a világnézeti, erkölcsi ítéletalkotásaikban határozottabbnak, biztosabbnak bizonyultak a tárgyat már tanuló hallgatók, mint a korábbi évfolyamok. Úgy tapasztaltuk pl., hogy a művészet osztályjellegének ismeretében, a realizmus problémáinak megítélésében tisztultabb világnézeti alapról foglalnak állást. Mutatja egy kiragadott hallgatói válaszrészlet is arra a kérdésre, hogy „miért szép a szép” — „A szép az emberi szabadság érzéki kifejezése, az emberi lényeg megjelenése... Szerinte a szép azért szép, mert az ember számára nem közömbös dolgok jelzőjeként szerepel. A jó és nemes érzések, cselekedetek, dolgok, fogalmával fordul elő... kifejeződik az ember önalkotó, közösségi, társadalmi lény volta...” stb.

Állam, politika, hazafiság — internacionalizmus témákban ismereteik, érdeklődésük kialakultabb, mint a korábbi évfolyamoknál. Érzik az aktív részvétel szükségességét. Érzékenyebben reagálnak politikai-etikai problémákra! Az állam, mint társadalmi-történelmi kategória szerepének megítélésében helyesen felismerik osztályuralmi jellegét. A fogalom fejlődése valahol ott törik meg, hogy régi beidegződéseket átvéve jellegétől függetlenül első közelítésben csak mint erőszakszervezetet értelmezik, noha az osztályuralom nem merül ki az erőszak alkalmazásában. Bizonyos fokig arra irányítja ugyan figyelmüket a mai monopolizációs államok politikai hatalmi viszonyainak ismerete: napjainkban kétségtelenül a közvetlen erőszakra való támaszkodásuk.

Tapasztalataink szerint a Világnézetünk alapjai tárgy a legtöbb segítséget adta számunkra a *tudományos szocializmus* keretében tanított ismeretek megértetéséhez és elmélyítéséhez. Kialakult ismeretekkel rendelkeznek ezek a hallgatóink a munkásosztály történelmi hivatásáról, a szocialista forradalom általános törvényszerűségeiről, részben nemzeti sajátosságairól, a szocializmus-kommunizmus nemzetközi szinten való elkerülhetetlen megvalósulásának tendenciáiról, a marxista-leninista párt vezetőszerrepéről mindezekben a folyamatokban. Elfogadott belátásuk, hogy a munkásosztály és szövetségesei az új társadalmi rendet csakis forradalmi úton képesek kiépíteni. Viszont náluk is gyakran visszatérő, téves értelmezéssel találkozunk: többen a társadalmi forradalmat a politikai forradalommal azonosították, sőt, a politikai forradalomnak, mint a hatalom megszerzésének útját az erőszak, a fegyveres harc érvényesítésére korlátozták. (Hasonló leszűkítés, mint az állam kérdésében jelentkező!)

Érdeklődésük különösen a szocializmus építésének egyes kérdései iránt erőteljesebbé vált. Intenzíven foglalkoztatja őket a munkásosztály vezetőszerpének érvényesülése a szocialista fejlődés mindkét szakaszában. Megfelelő elméleti alapismeretekkel rendelkeznek a szocialista építés jelen viszonyai közti eligazodásban, fő-

leg gazdaság- és kultúrpolitikai kérdések terén. Viszont hiányos ismeretekkel rendelkeznek a tömegszervezetek tekintetében, jelentőségük, szerepük megértésében, az állami-társadalmi feladatok megoldásában. Ezzel összefüggésben van a szocialista demokratizmusról kialakult viszonylag hézagos elképzelésük.

Véleményünk szerint a világnézeti tárgy jótékony hatása érvényesül abban, hogy jobban ösztönzi a hallgatókat a nemzetközi kérdésekkel való foglalkozásra is. Jól látják, hogy az államok nemzetközi tevékenységében az államhatalmat birtokló osztályok céljai valósulnak meg, vagy legalábbis arra törekszenek. Ezért fő vonásaiban helyesen értelmezik a békés egymás mellett élés politikájának megvalósítására törekvő szocialista külpolitikát, a szocialista világrendszer országainak erőfeszítéseit ennek érdekében, s kapcsolatainak alakulását a világ haladó mozgalmaival. Viszont előfordul, hogy a politikai kompromisszumok elfogadását ideológiai területre is átvihetőnek tekintik!

Elméletileg megfogalmazzák pl. a háborúk történelmi kategória jellegét, osztálymeghatározottságát, elítélik a tőkés kormányok háborúit vagy háborús törekvéseit, de más oldalról nem vált eléggé meggyőződésükké, hogy a békés egymás mellett élés politikája nem zárja ki a honvédelem megszervezésének szükségességét, hogy az imperializmus agresszív törekvései egyenesen megkövetelik a szocialista világrendszer katonai védelmének erősítését! (Erre utal sorköteles hallgatóink egy részének idegenkedése a katonai szolgálattól.)

A nemzetközi kérdésekkel való elmélyültebb foglalkozás többségében pozitív megnyilvánulásai mellett olyan tapasztalatokat is szereztünk, hogy hallgatóink politizálása és politikai tájékozottsága időnként eléggé egyoldalúan a „nagy” politika, a külpolitika irányába tolódik el, a belpolitika és napipolitika rovására.

Saját tantárgyi kereteinken túlmenően vizsgálódásaink során megállapíthatjuk, hogy a középiskolai világnézeti alapozás az ismeret és meggyőződés formáláson kívül *érzelmileg is jobban köti fiataljainkat* a dialektikus materialista felfogáshoz, és egyre jobban betölti gyakorlati-politikai funkcióit. Ez megnyilvánul — főleg jelenlegi I. éves — hallgatóink határozottabb, megalapozottabb állásfoglalásaiban, igényességében, a fejlettebb vitakészségben, a meggyőző, de a más érveit is tisztelő érvelésben, mely kevés tanári beavatkozással juttat el az ideológiai tisztázódáshoz egy-egy probléma megítélésekor.

Felmérésünk szerint azok a hallgatók, akik korábban tanulták a Világnézetünk alapjai tárgyat, már főiskolai tanulmányaik kezdetén igyekeztek tevékenyen bekapcsolódni a *KISZ munkába*, megoldva az átmenet nehézségeit is. Úgy látjuk, hogy a tantárgy annak a célkitűzésnek, hogy „készítse fel fiataljainkat az aktív társadalmi-politikai-közéleti tevékenységre”, már valóban megfelel. Főiskolánk Kihelyezett Szakán a KISZ-vezetők 64%-a azokból került ki, akik világnézeti kérdésekkel már a középiskolában is intenzíven foglalkoztak. A tárgyi mozgalmi, közösségi munkára ösztönző hatása minden téren nyilvánvaló.

Természetesen a fentiekben kialakított vázlatos kép — mint bevezetőnkben is megfogalmaztuk — nem tekinthető egy tantárgyi koncepció megvalósulása leszűkített értelmezett visszajelzésének. A tanulók, hallgatók világnézeti nevelése ott és akkor jobban megoldott, ahol az egész intézmény ügyévé vált, s az ismeretszerzés és nyújtás mellett a fiatalok számára a helyi közéletben való cselekvő részvétel lehetősége is biztosított.

Tapasztalataink a Világnézetünk alapjai tárgy hatékonyságáról, hasznosításáról a felsőoktatásban még eléggé korlátozottak. Ezért nem is érezzük magunkat feljogosítva arra, hogy határozott véleményt alakítsunk ki a tárgy ismeretanyagát

tartalmazó kissé terjedelmes *tankönyvről* vagy a heti 3 órás oktatás lehetőségeiről, ugyancsak tárgy tanításának óhatatlanul eltérő lehetőségeiről gimnáziumokban vagy szakközépiskolákban.

Helyette, végezetül egy javaslattal élünk. Hasznosnak tartanánk, ha nemcsak a középiskolákban tanító tanárok adnák át egymásnak a világnézetünk alapjai tárgy oktatásával kapcsolatos tapasztalataikat, hanem egy széles körű tapasztalatcserén a felsőoktatásban marxizmust oktatók is véleményt cserélnének a középiskolákban tanító kollégákkal. Reméljük, hogy egy ilyen jellegű megbeszélésre a közeljövőben sor kerülhet.

КАКУЮ ПОМОЩЬ ДАЁТ ПРЕПОДАВАЕМЫЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ
ПРЕДМЕТ „ОСНОВЫ МИРОВОЗРЕНИЯ” ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ
МАРКСИЗМА-ЛЕНИНИЗМА В ИНСТИТУТЕ (ДЛЯ ПОНЯТИЯ ЕГО
ОСНОВНЫХ КАТЕГОРИЙ И ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ)

Др. Иштван Станко—Отто Панцел

В статье подробно исследовано влияние „Основ мировоззрения” на усвояемость курса марксизма студентами ВУЗ-ов и их поведение. Анализирует в какой степени „Основы” помогают изучению политэкономии, философии и научного социализма. Схематизирует влияние этого предмета на чувства, политические взгляды и мировоззрение молодежи.

THE ASSISTANCE GIVEN BY THE SECONDARY SCHOOL SUBJECT
„IDEOLOGICAL PRINCIPLES” TO THE TEACHING OF MARXISM-LENINISM
IN COLLEGES, AND TO THE UNDERSTANDING OF ITS FUNDAMENTAL
CATEGORIES AND REGULARITIES

István Sztankó and Ottó Pánczél

A comprehensive study is made of the effects of the subject „Ideological Principles” and its curricular requirements on the college Marxist studies and attitude of Hungarian students. An analysis is given of how it helps in the understanding of certain questions of political economy, philosophy and scientific socialism. It is then outlined how this subject affects young people in Hungary emotionally, and what its effect is on their political and public activities.

WELCHE HILFE BIETET DER IN DEN MITTELSCHULEN UNTERRICHTETE
LEHRGEGENSTAND: „DIE GRUNDLAGEN UNSERER WELTANSCHAUUNG”
BEIM UNTERRICHT DES MARXISMUS-LENINISMUS AN DER HOCHSCHULE
BZW. ZUM VERSTÄNDNIS SEINER GRUNDLEGENDEN KATEGORIEN UND
GESETZMÄSSIGKEITEN

Von Dr. I. Sztankó und O. Pánczél

In der Studie wird eingehend untersucht, von welcher Auswirkung die Lehrplanforderungen des Gegenstandes: „Die Grundlagen unserer Weltanschauung” auf die marxistischen Studien unserer Hochschulhörer bzw. ihr Verhalten sind und analysiert, wie sie das Verständnis einiger Fragen der politischen Ökonomie, der Philosophie und des wissenschaftlichen Sozialismus fördert. Geschildert wird ferner, wie dieser Gegenstand unsere Jugend gefühlsmässig beeinflusst und welche Wirkung er auf ihre Aktivierung im öffentlichen Leben entfaltetete.